

Jedno ontološko tumačenje Pesme nad pesmama (Edenizam Mihaila Epštejna)

Autor: [Blagoje Pantelić](#),

Pesma nad pesmama je, da se grubo izrazim, najkontroverznija knjiga Svetoga Pisma. (Umalo da izustim da je najskandaloznija, ali sam se na vreme zaustavio.) To je jedina biblijska knjiga u kojoj se o Bogu uopšte ne govori (čak mu se ni ime ne spominje, sem, doduše, na jednom mestu gde se uzgred pominje „plamen Božiji“), te njene stranice prsti hrišćana nisu rado dodirivali, a i kada se pokojem to i dogodi (jer je to ipak Sveto Pismo, a Sveto Pismo valja čitati), nakon svake sledeće rečenice kopcima bi on brzo skrivao pogled i trudio se da pročitano što pre zaboravi. Ustrojitelji bogoslužbenog života, recimo, za nju nisu hteli ni da čuju. Verovatno su mislili da je sa njom sve u redu, čim se našla tu gde se našla, ali ipak nisu hteli da rizikuju i jednostavno su je držali podalje od svojih pevnica. Međutim, teolozi su čudan soj, vole da se igraju sa svetinjom... Tako da su ipak odlučili da se one stranice Svetog Pisma na kojima se nalazi taj isuviše „svetovni“ tekst ipak ne čupaju. „Neka ostane!“, glasila je njihova presuda, posle dosta većanja. Neki su se sigurno nadali da mnogi u tom mnoštvu najraznovrsnijih spisa nju neće ni primetiti. Ali prevarili su se. Njihova nada bila je uzaludna. Priča o ljubavi ne dâ se sakriti. I šta sad, za ime Božije, činiti s tim tekstom? Kako ga interpretirati, a ostati to što jesi, tj. biti to što trebaš biti. Da ne okolišam, kako ostati pravoveran i smatrati Pesmu nad pesmama delom Svetoga Pisma?

Vešti Aleksandrijci bili su spremni za ovaj izazov. Odmah su upotrebili svoje staro oružje – alegoriju. Nije sve onako kako izgleda, nije mudri Solomon mislio samo ono što je napisao. Ta, kako mislite, isuviše ljudska knjiga uopšte nije takva. Njen pisac imao je nešto drugo u vidu, nešto mnogo uzvišenije... O ljubavi Jahvea i Njegovog Izabranog naroda on zbori. Trezveni Antiohijci pak nisu okolišali, odmah su rizikovali. Ne, nema prenosnog značenja, sve je onako kako je napisano. Jednostavno, reč je o jednoj pohvali ljubavi muškarca i žene. Zaključak koji se odmah nameće je sledeći: alegorijsko tumačenje Pesme nad pesmama legalizuje njen boravak unutar korica Svete Knjige, daje joj religijsku legitimaciju. Bukvalno čitanje Pesme nad pesmama situira je u jedan čisto svetovni kontekst, tako da ona predstavlja svojevrsni profani predah prilikom kretanja kroz sakralni tekst.

Kada je do istog zaključka došao i jedan značajan savremeni čitač raznovrsnih tekstova učinilo mu se da je čak moguće i „nereligiozno“ tumačenje Pesme nad pesmama uporedo sa „religioznom“, tako što bi se tekstu pristupilo bez aleksandrijskih, odnosno antiohijskih predrasuda. Govorio je, štaviše, da bez tog erminevitičkog bezobrazluka, koji on naziva ontološkim tumačenjem, nije ni moguće razumeti ga onako kako bi ga trebalo razumeti. Da, da, on smatra da i bukvalnim tumačenjem te ljubavne (ne znam šta mi je danas, htedoh da kažem erotske, ali ustuknuh u poslednji čas) pesme, ali u ontološkom

kontekstu, ona ne gubi na svojoj religioznosti. Naprotiv, nju je jedino u toj optici moguće tačno iščitati.

Neću vas držati u neizvesnosti, njegovo ime je Mihail Epštejn, iliti Mihail Naumovič Epštejn. Evo kako je on pročitao Pesmu nad pismama.

Pre nego što je uspostavljen pakao, život na zemlji je bio, je li, rajski; muškarac i žena živeli su u Edenu, u onom vrtu u kome je raslo drvo života i u kome su dvoje (da, za svaki slučaj, opet naglasim – muško i žensko) volevši se postojali kao jedna telesnost. E baš o tome, o toj ljubavi koja od dvoje čini jedno, govori Solomon (dokazano je, valjda, da on nije autor, ali ću ja, u nedostatku drugog imena, njegovo koristiti za oslovljavanje pisca) u Pesmi nad pismama. O onome, dakle, što je prethodilo padu, i paklu koji nazivamo istorijom čovečanstva.

Epštejn je jedan od onih čitača knjiga kojima ništa ne promiče, pa je tako primetio da se Pisma nad pismama nalazi u samom centru Biblije, tačno između Postanja i Otkrivenja, između priče o početku i priče o kraju sveta. Zašto? – Da bi podsetila palog čoveka ko je on doista, odakle je krenuo, tj. šta je izgubio, i čemu treba da se nada na putu kojim sada hodi... Da ga podseti da je ljubav njegov αρχή, ali i njegov τέλος, da je bila princip njegove egzistencije u prvobitnom raju i da će to isto biti u budućem Carstvu Božijem.

Kažem, Epštejnu dok čita ništa ne promiče. Tako je on uhvatio i onu zakonomernost u strukturi Staroga Zaveta po kojoj redosled knjiga nije proizvoljan. Stoga, i to da Knjiga o Jovu neposredno prethodi Pesmi nad pismama nije slučajnost. Evo i zašto. Na pitanje šta je to dobro, a šta zlo, zašto pravednik strada, a ne strada onaj ko je nepravedan, Bog (u Knjizi o Jovu) odgovara na jedan pomalo čudan način. Naime, ne pominjući ni dobro ni zlo, On govori o veličanstvenoj tvorevini podarenoj čoveku, životu u prekrasnoj vasioni, govori o moru, snegu, životinjama itd. Problem je prebačen u sferu estetskog, tj. čulnog. Odgovor na pitanje o grehu i nepravednom moralnom poretku u svetu sastoji se u veličanju krasota svega stvorenog. Epštejn primećuje da je pripovedanje o stvaranju prekrasnog sveta i sunovratu tog istog sveta prvotnim grehom, koje je opisano u prvoj glavi Knjige Postanja u Knjizi o Jovu prikazano je pak obratnim putem. Knjiga o Jovu je, u stvari, odraz u ogledalu prikazana pripovest iz prve glave Postanja. Poenta Božijeg odgovora Jovu jeste u tome da je neophodno vratiti se od drveta poznanja dobra i zla do drvetu života. Jer se ikarski sunovrat dogodio kretanjem od drveta života ka drvetu poznanja dobra i zla, a da je povratak Bogu jedino moguć suprotnim putem – povratkom ka drvetu života. Odgovor Boga Jovu, dakle, vraća nas na početak priče o stvaranju sveta, na prvu glavu Postanja, dok u Pesmi nad pismama susrećemo pripovest o životu u Edenskom vrtu koja je opisana u drugoj glavi Postanja, i upravo zato, kako pronicljivo zapaža Epštejn, Knjiga o Jovu prethodi Pesmi nad pismama; taj prelaz sa kosmosa (prva glava Postanja) na Eden (druga glava Postanja), od mogućih i nedostižnih stihija ka vrtu, predstavlja i prelazak sa Knjige o Jovu na Pesmu nad pismama. U prvoj knjizi je svet uzvišen i nedostižan, a Bog beskonačno udaljen od čoveka, dok se u drugoj čovek pojavljuje u vrtu koji je za njega pripremljen, kako bi se večno radovao i bezuslovno uživao.

Eden je vrhunac stvaranja sveta... U vrtu se, kako nas izveštava Postanje, život odvijao tako da je čovek gospodario nad svime, uživao u plodovima kojih je bilo u izobilju, dok je punoća čovekove egzistencije bila u telesnom jedinstvu sa ženom. Ljubav organski vezuje čoveka i ženu i njihovo postojanje čini rajskim. Stoga u vrtu sve pogoduje toj ljubavi. Solomon u Pesmi nad pesmama opisuje upravo takav vrt („povratni Eden“). U njemu za čoveka nema onog mukotrpnog rada „u znoju lica“ njegovog, nema prokletstva, već priroda svoje plodove i slasti (od smirne, meda, vina, mleka do prijatnog vetra, predivnih mirisa, itd.) prinosi zaljubljenima. Tamo ljubav upravlja ne samo čovekom, nego i čitavom vasionom. Zato je sve dar ljubavnicima. Sve je u tom vrtu u funkciji ljubavi muškarca i žene.

U vrtu u kome je ljubav vezivno tkivo svega ne postoje podele na živo i neživo, a besmisleno je i pomišljati na postojanje nečeg unutrašnjeg i nečeg spoljašnjeg. Tamo je sve Jedno... jedan Organizam, jedno Telo. Bukvalno sve. I biljni i životinjski svet prelazi u telesnost dvoje koji se vole. Vrt nije ništa drugo do beskonačno telo ljubavi. Ono, dakle, ne samo da uključuje ljubavnike, već i čitav svet, koji je sjedinjen i zapečaćen ljubavlju. U tom nadilaženju razlike između subjekta i objekta jeste „rajskost raja“.

U tekstu Pesme nad pesmama, stoga, dolazi do „prožimanja“ likova i prirode koja ih okružuje (tj. prelaza portreta u pejzaž), dolazi do stvaranja lika raja u kome je stanje zaljubljenih neraskidivo vezano za plodnost prirodnog sveta. Raj je punoća svakog jestastvovanja bića, kao voljenog i onog koji voli, i najviši stepen svakog svojstva, zato Mihail Epštejn zaključuje da na jeziku „rajopisca“ isto značenje imaju npr. osećanje nadahnuća voljenog i ispijanje soka crvenih jabuka. Na osnovu toga on govori o „edenizmu“ kao suštinskoj karakteristici strukture Pesme nad pesmama.

Ljubav, valjda je to do sada već jasno, nije samo zaljubljenost muškarca i žene, nego sveukupnost postojanja stvari, te i jedina optika u kojoj je moguće adekvatno sagledavati svet i odnositi se prema njemu, tj. učestvovati (biti) u njemu. Zato ne iznenađuje to da u Pesmi nad pesmama nema govora o dobru i zlu, da nema uopšte moralnih kategorija. Život u (povraćenom) Edenu, o kome govori Solomon, jeste apsolutno čist... to je življenje ljudi u rajskom vrtu bez potrebe za plodom drveta poznanja dobra i zla.

Otkrivanje ljubavnog stanja sveta u Pesmi nad pesmama, tj. opis sveta u njegovom savršenom stanju, ne dozvoljava alegorijsko tumačenje, jer alegorija uvek podrazumeva dualizam. A u Pesmi nad pesmama nema ni govora o palom svetu, o grehu, itd., nego isključivo ljubavnom, tj. savršenom načinu bivstvovanja svega. Ljubav, dakle, predstavlja ontologiju sveta, i ni u kom slučaju nije moguće tumačiti je kao nekakvu alegoriju božanske ljubavi. Ustrojavanje sveta moguće je samo ljubavlju u kojoj je čovek „sjedinjen sa samim sobom, u svojoj muškoj ili ženskoj polovini, odnosno sjedinjen je sa ustrojstvom sveta, koji mu se u izobilju daje“.

Svet, i to treba posebno naglasiti, nije datost, već proces – ljubavni odnos ljudi u koji je uključena čitava priroda. Stoga, Pesmu nad pesmama nije moguće interpretirati alegorijski ili bukvalno, a da se pri tome ona ne obesmisli, već nju uvek treba tumačiti ontološki. Sve opisano u njoj ima ontološki značaj (svaki detalj otkriva rajsko stanje

stvari), to nisu metafore koje se porede, nego, kako umesno primećuje Epštejn, metabole koje pokazuju kako jedno predstavlja deo drugog, prisustvuje u drugom. U tome je suština ontološke metode ljubavi koju Epštejn naziva „edenizmom“.

Edenistička egzegetska metoda ljubav ne tretira kao subjektivno osećanje, nego kao svojstvo samog sveta, kao ono što svet čini rajem. Zato je to tumačenje okarakterisano kao „ontološko“. Ljubav kao emocija, spoznaja (erotski odnos supružnika) itd. predstavlja dekadenciju istinske ljubavi koja konstituise biće, i takva ljubav je u stvari postedenska. U skladu sa navedenom podelom, može se zaključiti da je u Pesmi nad pesmama reč o povratku sa postedenske na edensku ljubav. Prvorodni greh čisti ljubav od ontološkog smisla, ali je ne uništava do kraja, već se ona pojavljuje u navedenim oblicima – emocije, odnos supružnika itd.; postedenska ljubav je, sa jedne strane, dekadencija istinske ljubavi, ali, sa druge, i put (μῆθοδος) ponovnog zadobijanja izgubljenog raja. Solomon u stvari želi da naglasi to sticanje istinske, apsolutne, iliti rajске ljubavi; taj premudri Ljubavnik peva o ponovnom vraćanju pod krošnjju drveta života i ubiranju njegovih plodova.

Treba, na kraju, podvući da razlika između rajskog vrta iz Postanja i Pesme nad pesmama jeste u tome što se dogodila smrt. Otuda ta veoma intenzivna dinamika (čak, možda, i strepnja) između zaljubljenih iz koje se rađa, kako je Epštejn naziva, „poetika dozivanja“. Čovek u Edenu (opisanom u Postanju), da tako kažem, relaksirano ubira plodove sa drveta života, dok u povratnom Edenu (opisanom u Pesmi nad pesmama) on ima svest o preživljenoj traumi. Zato je bilo neophodno naglasiti: „ljubav je jaka kao smrt“ (Pnp. 8, 6).

Dodao bih na samom kraju da potvrdu autentičnosti Epštejnove doista genijalne interpretacije Pesme nad pesmama, koja je metodološki određena ontologijom ljubavi, možemo naći u Himni ljubavi apostola Pavla, u kojoj nedostatak ljubavi predstavlja ispražnjenost bića, takoreći ontološku taštinu: „ako ljubavi nemam ništa sam“.